ujforum_59.qxp 12/14/2006 12:46 PM Page 27

Vegyesvállalatok a szovjet érdekszférában 1945–1956 között, különös tekintettel a szovjet tulajdonra[1]

CSUKA GYÖNGYI – KOVÁCS TAMÁS

A Kölcsönös Gazdasági Segítségnyújtás Tanácsa tagországaiban az államosítás hasonló módon zajlott le, mégis találunk országokat, többek között Magyarországot és Romániát, ahol a korábban magántulajdonban lévő vállalatok kis része vegyesvállalati formában működött tovább, azaz valamilyen szinten megmaradt vagy esetleg keletkezett külföldi tulajdon. A vegyesvállalatok meghatározó tulajdonosi struktúrája a szovjet–magyar, illetve a szovjet–román vegyesvállalati forma volt 1945 és 1956 között. Az ötvenes évek közepére azonban ezen vállalatok is fokozatosan állami tulajdonba kerültek. Célunk annak bemutatása, hogy milyen történelmi és politikai kontextusban, miként jöttek létre, hogyan működtek, illetve szűntek meg ezen cégek. Az 1945 után a szovjet érdekszférában működő vegyesvállalatokat az alábbi kategóriákba lehet besorolni:

– szovjet résztulajdonú vegyesvállalatok,

– nyugati résztulajdonú vegyesvállalatok és

– az egyes országok állampolgárainak tulajdonában, résztulajdonában lévő vegyesvállalatok.

A második és harmadik kategóriába sorolható vegyesvállalatokra ebben a tanulmányban csupán – amennyiben az szükséges – utalunk.

Kutatásunk kezdetén a következő kérdéseket tettük fel:

– A Szovjetunió miért hozott létre ezen országokban szovjet résztulajdonú vegyesvállalatokat?

– Mi volt ennek a jogi háttere?

– Miért csak Magyarországon és Romániában léteztek ilyen vegyesvállalatok?

– Az 1950-es évek derekán miért kerültek ezen vállalatok teljesen magyar, illetve román állami tulajdonba?

Történelmi háttér

1943-ban[2] még javában tartott a második világháború, amikor a „három nagy” – Churcill, Sztálin és Roosewelt – Teheránban hivatalosan is felvette egymással a kapcsola-

[1] Jelen tanulmány egy hosszabb kutatási projekt első eredményeit, hipotéziseit és megállapításait tartalmazza.
[2] Ez év január 14–26. között Casablancában már tárgyalt egymással a brit miniszterelnök és az amerikai elnök. A teheráni értekezletet pedig megelőzte Moszkvában egy angol–amerikai–szovjet külügyminiszteri egyeztetés.

ujforum_59.qxp 12/14/2006 12:46 PM Page 28

tot, és megköttettek az első nagyhatalmi megállapodások. A későbbi konferenciákon (Jalta, Potsdam[3]) egyre jobban kirajzolódtak a szövetségesek közötti mély ellentétek[4], mind a háborút, mind pedig a háború utáni Európát illetően.[5]

Az 1945 januárjában tartott jaltai, majd a júliusi potsdami konferenciákon már a háború utáni Európa politikai és gazdasági berendezkedéséről vitatkoztak a résztvevők. Az új európai határok meghúzása mellett a német jóvátétel kérdése dominált a tárgyalásokon. A Sztálin vezette Szovjetunió fő céljának tűzte ki, hogy Közép-Kelet-Európa a saját érdekszférájává váljon katonai, politikai és gazdasági értelemben. A háború után az egyszerre felszabadított és megszállt országokban – a katonai közigazgatás felszámolása után – a politikai főhatalmat igyekeztek az adott ország politikusaira bízni, de sokáig a Szövetséges Ellenőrző Bizottságok (SZEB) komoly befolyással bírtak az egyes országok belpolitikájára. Bár ezekben a bizottságokban valamennyi győztes nagyhatalom képviselője helyet foglalt, a jaltai megállapodás következtében egyértelmű volt, hogy az egyes országokban melyik nagyhatalom jut döntő szerephez. A térségünkben létrejött SZEB-ekben a Szovjetunió játszott meghatározó szerepet. A szovjet politika a SZEB-eket eszközének tekintette, hogy az adott ország politikáját alapvetően befolyásolja, ami a helyi kommunista pártok erőteljes támogatásában nyilvánult meg. Gondoljunk csak arra, hogy az 1945-ös magyar országgyűlési választásokon a Független Kisgazdapárt ugyan 57%-os eredményt ért el, mégis koalíciós kormányzásra kényszerült, amelybe a Magyar Kommunista Pártot – a Kliment Vorosilov szovjet marsall vezette SZEB nyomására – be kellett vonnia, sőt a kulcstárcákat neki kellett adni. Ne feledjük, a szovjet vezetés attól tartott, hogy a Nyugat destabilizálni akarja azon országokat, amelyeket a Vörös Hadsereg szállt meg.

A Kölcsönös Gazdasági Segítségnyújtás Tanácsa

Az USA és a Szovjetunió között fokozódó viszony, a hidegháború „kitörése" felgyorsította a régióban a kommunista hatalomátvételt, ami 1948-ig szinte mindenhol lezajlott. Miután a Szovjetunió politikai befolyása vitathatatlanná vált, elérkezettnek látta az időt, hogy gazdasági befolyását is növelje, illetve megerősítse. Ennek eredményeként született meg 1949 januárjában a Kölcsönös Gazdasági Segítségnyújtás Tanácsa (KGST). A szervezet alapítói a Szovjetunió, Albánia[6], Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Ro-

[3] Ezen a konferencián már Truman amerikai elnök és Attlee brit miniszterelnök tárgyalt Sztálinnal.
[4] Az ellentétek a három nagy esetén kölcsönösek voltak, de 1944–1945-re az alapvető törésvonal a nyugati szövetségesek és a Szovjetunió között húzódott.
[5] A témáról részletesen lásd: John Lukacs: *1945: year zero.* New York, Doubleday, 1978.
[6] Albánia azonban később, a szovjet és a kínai pártvezetés vitájában az utóbbi mellé állt, ezért 1961-ben kilépett a szervezetből.

ujforum_59.qxp 12/14/2006 12:46 PM Page 29

mánia. Természetes volt, hogy a Szovjetunió valamennyi európai szövetségesének, így a Német Demokratikus Köztársaságnak (NDK) csatlakoznia kellett a szervezethez, ami 1950-ben meg is történt. Később a Szovjetunió világméretűvé óhajtotta alakítani a KGST-t, ezért számos harmadik világbeli ország csatlakozott a szervezethez (Mongólia 1962-ben, a Vietnámi Demokratikus Köztársaság 1978-ban, Kuba 1973-ban), vagy kapott társult tagságot (Jugoszlávia 1964-ben), illetve több országgal kötött külön szerződést, például Finnországgal, Irakkal és Mexikóval.

A KGST működése is kifejezte a szervezet valódi célját: a Szovjetunió érdekeinek érvényesítése a tagországok gazdaságában. Valamennyi lényeges döntéshozatali fóruma Moszkvában székelt, a kulcspozíciókat csak szovjet – legtöbb esetben orosz nemzetiségű – szakemberek tölthették be.[7]

A szervezeten belüli munkamegosztás is a szovjet érdekeknek volt alárendelve, vagyis: országra lebontva meghatározták, hogy kinek mit kell termelnie. Az eredeti elképzelések szerint az országok közötti elszámolás barterrendszerben zajlott. Később azonban szükségessé vált, hogy az elszámolás pénzben történjen, ezért került sor 1964. január 1-jén a transzferábilis rubel bevezetésére. Az esetleges tőkeáramlás csak a KGST keretein belül valósulhatott meg, ebben változás csak a hetvenes évek közepétől volt lehetséges.[8]

Bár a KGST egy nagyon jól körülírt keretet adott és tett kötelezővé a tagországok számára, mégis megfigyelhető, hogy az egyes országokban a gazdasági rendszer eltérő volt. Ez nagymértékben függött az adott állam politikai vezetésétől. Például míg a Todor Zsivkov regnálása alatt Bulgáriában, vagy a Gustav Husak vezette Csehszlovákiában elképzelhetetlen lett volna bármiféle gazdasági nyitás vagy reform, addig a kádári Magyarországon számos reformkísérletnek és gazdasági nyitásnak lehettünk szemtanúi. A cseh – és alapvetően az NDK-beli vezetés is úgy vélekedett, hogy a rendszer alapvetően jó, csak azt jobban, hatékonyabban kell(ene) működtetni. Ebből a szempontból érdekes kivételt képez Románia és az NDK, előbbi számos esetben szembekerült a hivatalos szovjet politikával, így a rendszer fenntartásának finanszírozása csak a külföldi (nyugati) tőke bevonásával volt lehetséges. Az NDK, melynek vezetése ortodox kommunista és erősen nyugatellenes volt, sokáig megtűrte a magánvállalatokat, illetve a német kettéosztottságból következően kénytelen volt elfogadni bizonyos magán/vegyesvállalatok működését.

[7] Mindez hasonló az 1955-ben létrejött Varsói Szerződés működéséhez, ahol szintén valamennyi vezető poszton szovjet tábornok található.

[8] Az egyes tagországok között a munkaerő sem mozoghatott szabadon, sőt még a turizmust is korlátozták. A transzferábilis rubel hosszú távon nem tudta betölteni a neki szánt szerepet.

ujforum_59.qxp 12/14/2006 12:46 PM Page 30

Eddigi kutatásaink során megállapítottuk, hogy a Szovjetunióban, Csehszlovákiában, Bulgáriában, illetve Albániában nem működtek sem nyugati, sem szovjet vegyesvállalatok. Ezzel szemben viszont Magyarországon, Lengyelországban, Romániában és az NDK-ban számos példát találunk erre. A négy ország közül kettőben működtek szovjet résztulajdonú vegyesvállalatok (Magyarország, Románia), kettőben viszont nem (Lengyelország, NDK). Az utóbbi két országban a bevezető gondolatokban jelzett másik két formájú vegyesvállalatokra találunk példákat.

A II. világháborúban Lengyelország, az egyik legtöbbet szenvedett ország státusza és politikai berendezkedése komoly vitákat generált a különböző konferenciákon, végül azonban a szovjet érdekszféra része lett. Az államosítások után sokáig kizárólag állami tulajdonú cégek működhettek Lengyelországban.[9]

A változás az 1980-as évek közepén következett be, amikor a lengyel vezetők a gazdasági válságból való kilábalás egyik lehetőségét vélték felfedezni a külföldi tulajdonú vegyesvállalatokban.[10] Ezeknek az úgynevezett Polonia vállalatoknak – a törvény értelmében – csak külföldi állampolgárságú lengyelek lehettek résztulajdonosaik. A törvényt azonban – tekintettel az egyre mélyülő gazdasági válságra – rugalmasan értelmezték. A Polonia vállalatok jellemzően egyszerű összeszerelő üzemek voltak, amelyek célja az import kiváltásában merült ki, de néhány közülük a tengeri hajózásban, illetve a fuvarozásban vett részt.[11]

A „német kérdés(ek)"és következménye(ik)

1945-re eldőlt, hogy a „legfőbb bűnös" Németország nagyhatalmi megszállás alá kerül. Eredetileg három (angol–amerikai–szovjet), majd a francia tiltakozás hatására négy (angol–amerikai–szovjet–francia) megszállási övezet jött létre. Bár a hivatalos politika szintjén a győztes nagyhatalmak is az egységes Németország mellett érveltek, valójában látható volt, hogy egyik fél sem hajlandó engedni az érdekeiből. Németországra gazdasági szempontból egységként kívántak tekinteni, és ennek megfelelően a különböző gazdasági tervek is egész Németországra vonatkoztak. Mindezek végrehajtását azonban a politikai el-

[9] Ez azonban nem zárta ki, hogy a lengyel állam – mint tulajdonos – részt vegyen külföldön vegyesvállalatban. Erre példa, hogy a Koreai Népi Demokratikus Köztársasággal közösen birtokoltak egy tengerhajózási céget. Helyszíni útmutatás. *Heti Világgazdaság (HVG)*, 1985. január 26. 15.

[10] A válságról és a kilábalásról részletesen lásd: Kozminski, Andrzej K.: Le développement économique et la politique industrielle en Pologne (le défi des années 1990), in: *Revue d'Etudes Comparatives Est-Ouest*, 1986/4.

[11] A hiány kritikája. *HVG*, 1985. március 30. 16.; Miklós Gábor: ZX Spectrum Polski. Egy sikeres Polonia cég. Uo., 1985. június 8.; László József: *Jöjjön, aminek jönnie kell. Lengyel vegyesvállalati törvénytervezet.* Uo., 1986. február 13. 13.

ujforum_59.qxp 12/14/2006 12:46 PM Page 31

lentéteken túl az is nehezítette, hogy az ország katonai közigazgatás alatt állt, vagyis a végrehajtó hatalmat egészen 1949-ig a megszálló hadseregek parancsnokai gyakorolták.[12]

Ekkorra már egyértelművé vált, hogy egyelőre nincs esélye egy egységes Németország létrejöttének, így ebben az évben a nyugati megszállási zónákból hivatalosan is megalakult a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK), míg a szovjet zónából a Német Demokratikus Köztársaság. Évtizedekig nem ismerte el egymást a két német állam, enyhülés csak az 1970-es évektől volt tapasztalható. Ennek egyik kézzel fogható megnyilvánulása volt, hogy az NDK-ban gyártott termékek az NSZK-n keresztül jutottak be a nyugati piacra. Ez az NDK számára létfontosságú kereskedelmi tétel azonban nem szerepelt a hivatalos német statisztikákban, volumenét csak felbecsülni lehet: elérte a 15–20 milliárd amerikai dollárt az 1980-as években.[13]

A német gazdaság szempontjából is alapvető súllyal bíró kérdés a jóvátétel kérdése volt. Akárcsak az I. világháború végén, 1945-ben is felmerült, hogy Németország kinek és mekkora jóvátételt fizessen az okozott károkért. A nyugati hatalmak azonban tanultak az 1919-es Párizs környéki békék tapasztalataiból, és nem kértek számottevő jóvátételt, sőt a Marshall-tervvel az USA segítette talpra állítani a szinte teljesen megsemmisült német gazdaságot. Ez azonban csak az ország nyugati, tehát angol–amerikai–francia megszállási övezeteiben történhetett így. A Szovjetunió viszont – mint a következőkben olvashatjuk – jelentős hadisarcot követelt, mondván, hogy a győztesek közül ő szenvedte el a háborúban a legnagyobb pusztítást. Ennek részeként egyrészt a potsdami konferencián megszerezték a német vállalatok közép- és kelet-európai befektetéseit, másrészt tapasztalható volt „spontán" hadizsákmányszerzés is, amely kiterjedt nemcsak a műkincsekre és nemesfémekre, hanem különböző gyárak berendezéseire, vállalatok részvénycsomagjaira is. A potsdami konferencia megteremtette a magyar–szovjet és szovjet–román vegyesvállalatok jogi alapját.

„*A krími konferencia* [értsd: jaltai konferencia – Cs. Gy. és K. T.] *és ama döntésének megfelelően, hogy Németországgal a lehető legnagyobb mértékben meg kell térítteti az általa az Egyesült Nemzeteknek okozott károkat és szenvedéseket, s hogy a német népnek ezért viselnie kell a felelősséget, a jóvátételre vonatkozólag a következő egyezmény született:*

1. A Szovjetunió jóvátételi igényeit a Szovjetunió által megszállt németországi övezetből történő elszállításokkal, valamint a megfelelő külföldi német befektetésekből elégítik ki.

. . .

4. A Szovjetunió a saját megszállási övezetéből kapott jóvátétel kiegészítéseként a nyugati övezetekből is kap jóvátételt.

[12] A témáról részletesen lásd: Németh István*: Németország története.* Budapest, Aula Kiadó, 2002.
[13] Dr. Török Ádám szóbeli közlése alapján. Az 1980-as évek NDK–NSZK kereskedelméről lásd: Kettős könyvelés. HVG, 1985. szeptember 7. 10–11.

ujforum_59.qxp 12/14/2006 12:46 PM Page 32

. . .

8. A szovjet kormány jóvátétel címén nem támaszt semmiféle igényt a Németország nyugati megszállási övezeteiben levő német vállalatok részvényeire, sem pedig a bármely más országban levő külföldi német aktívákra, kivéve a 9. pontban felsorolt országokat.

9. Az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság kormánya jóvátétel címén nem támaszt semmiféle igényt a Németország keleti megszállási övezetében levő német vállalatok részvényeire, sem pedig a Bulgáriában, Finnországban, Magyarországon, Romániában és Kelet-Ausztriában levő külföldi német aktívákra.

10. A szovjet kormány nem tart igényt a szövetséges csapatok által Németországban zsákmányolt aranyra."[14]

Az NDK-ban 1952 áprilisában indult meg az államosítások folyamatának hosszú láncolata, ami az 1960-as évek végéig húzódott el.[15]

A keletnémet állam egyik biztos államosítási módszere volt, hogy évről évre folyamatosan egyre jobban emelte a vállalat által fizetendő adót, így végül a tulajdonos szinte maga kérte cége államosítását. Az ipari üzemek mindegyike ún. népi tulajdonba került. Júniusban elkezdődött a mezőgazdasági üzemek kollektivizálása, sok helyütt a helyi parasztság erőszakos megfélemlítése. A két folyamat eredményeként, valamint az 1953-as berlini felkelés leverését követően minden addiginál több menekült özönlött át a még nyitott berlini belnémet határon.[16] Az 1970-es évek közepén azonban jelentős változás következett be az NDK gazdaságpolitikájában, sőt 1976-tól kezdve egyesek egyenesen „maszekösztönzésről" beszéltek.[17]

Magyarország

A II. világháborúban vesztes Magyarország szovjet katonai-politikai befolyás alá került, amely csakhamar kiegészült a gazdasági befolyással is, mivel az 1945-ös választások után a magyar kormány kulcspozícióiba a Magyar Kommunista párt jórészt Moszkvából hazatért emberei kerültek. Az ország súlyos gazdasági helyzetét a fizetendő jóvátétel, valamint a külföldön lévő magyar tulajdonok elvesztése tovább fokozta. Ehhez hozzájárult, hogy a Szovjetunió Magyarországon is birtokba vette az egykori német befektetéseket. A jelentős kormányzati pozíciókkal bíró kommunista párt pedig kezdetektől az államosítás elkötelezett híve. 1945 és 1948 között a magyar országgyűlés mintegy tíz államosítási törvényt fo-

[14] A tanácskozás teljes dokumentációját közli: *Teherán, Jalta, Potsdam.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972. 399–419.
[15] A háború után a nyugati szövetségesek által megszállt területen, a későbbi Német Szövetségi Köztársaságban működő pártok is – a kereszténydemokratáktól a kommunistákig – az államosítás hívei voltak.
[16] A menekültek száma 1961-ig, a berlini fal felépüléséig elérte a 3 millió főt.
[17] Nemes Gábor: Csendes reneszánsz. NDK magánkereskedelem. *HVG*, 1985. december 21. 14–15.

ujforum_59.qxp 12/14/2006 12:46 PM Page 33

gadott el, amelyek eredményeképpen szinte valamennyi kis- és középvállalat állami tulajdonba került.[18]

Ugyanakkor számos stratégiai szektorban működő fontos vállalat vegyesvállalatként funkcionált tovább. Ezek kisebb része nyugati érdekeltségű maradt (Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút Rt. – GYSEV)[19], de a többség, Romániához hasonlóan, magyar–szovjet vegyesvállalattá alakult át (MASZOVLET[20], MESZHART[21], MASZOLAJ[22], MASZOBAL[23]). A GYSEV talán azért is kerülhette el az államosítást, mert Ebenfurt, ahol a szerelvények végállomása található, 1955-ig szintén szovjet megszállás alatt állt. Így ezt a társaságot is fel tudták használni a Vörös Hadsereg Ausztriában állomásozó egységeinek ellátására. Eddigi kutatásaink alapján kijelenthetjük, hogy ezek a vegyesvállalatok elsősorban a szovjet érdekeket képviselték a jóvátétel zavartalan lebonyolódása érdekében. Másrészt a vállalatok egyértelműen valamilyen gazdasági szempontból stratégiai fontosságú területhez (közlekedés, nyersanyag-kitermelés) kapcsolhatóak. Mindez arra is utalhat, hogy a szovjet fél komolyan készült a III. világháborúra.

Magyarországon az ötvenes évek derekán ezen vállalatok a magyar állam tulajdonába kerültek. Az adásvétel azonban majdnem kútba esett. A szovjet fél aránytalanul magas áron kívánta eladni részvényeit Magyarországnak.[24]

A magyar főtárgyaló, Antos István megvizsgálta a cégek főkönyveit, illetve az abban szereplő befizetett adóösszegeket is. Ezek alapján kiszámította, hogy az utólag befizetendő adókülönbözet nagyjából a szovjet fél által kért vételárral egyenlő. Így szinte ingyen kerültek vissza magyar tulajdonba ezek a részvénycsomagok.[25]

A két fél erről szóló közös közleménye 1954. november 6-án jelent meg. Bár a szovjet–magyar vegyesvállalatok teljesen állami tulajdonba kerültek, az államosítás mégsem érintett számos magántulajdonban lévő vállalatot (pl. a GYSEV-t), az állam csak különböző rendeletek, előírások és ellenőrzések útján szólt bele ezek működésébe.

[18] Az államosítás jogi és politikai véghezvitelének nehézségét mutatja az államosítási törvények és törvénymódosítások nagy száma.
[19] Ez a vasúttársaság már a dualista korban is különleges helyzetű volt, amelyet később nemzetközi szerződések – például mind az első, mind a második világháborút lezáró békék, illetve azok bilaterális záradékai – is garantáltak.
[20] 1946. március 29-én írják alá a Magyar–Szovjet Polgári Légiforgalmi Rt.-t alapító egyezményt.
A MASZOVLET hivatalosan 1954. november 26-ig működött.
[21] A Magyar–Szovjet Hajózási RT. 1946 tavaszán jött létre.
[22] A Magyar–Szovjet Olaj Rt.-t 1950-ben hozták létre.
[23] A Magyar–Szovjet Bauxit-Alumínium Rt.-t 1946-ban hozták létre, és hivatalosan 1954. október 1-jén szűnt meg.
[24] A részvényekért cserébe termékeket kért a szovjet fél, de ellenértéküket, illetve a rubel árfolyamát irreálisan állapította meg.
[25] Bácskai Tamás közlése, 2006. szeptember 13.

ujforum_59.qxp 12/14/2006 12:46 PM Page 34

Románia

Bár Románia 1944. augusztus 23-án átállt az antifasiszta koalíció oldalára és azonnal fegyverszünetet kötött a Szovjetunióval, a Szovjetuniónak okozott háborús károkért mégis 300 millió USA dollár jóvátétel megfizetésére kötelezték. Ennek egyik módja volt, hogy az 1945. január 16-án Bukarestben aláírt szovjet–román egyezményben a szerződő felek rögzítették, hogy a háborús jóvátétel fejében Románia évente milyen és mennyi árut szállít a Szovjetuniónak. A szovjet–román viszonyt ugyanakkor erősen beárnyékolta Besszarábia kérdése, amely pontosan a náci Németország és a Szovjetunió megállapodását követően került szovjet fennhatóság alá. Sztálin a háború után hallani sem akart a terület visszaadásáról.

Az államosítás Romániában is hosszabb folyamat eredménye. 1945-ben a román országgyűlés elfogadta az úgynevezett CASBI[26]- törvényt, amelynek értelmében sor került az első állami tulajdonbavételre. A törvény kimondta, hogy aki 1944 szeptemberéig elhagyta az országot, illetve 1944 szeptemberétől távol volt Romániától, annak vagyona automatikusan a román államra szállt, mivel az a törvény értelmében „ellenséges javaknak" minősült. A törvény az elmenekült németeket és magyarokat egyaránt érintette, rajtuk kívül pedig a deportált zsidókat.[27]

1945 folyamán a Szovjetunió a német jóvátétel fejében Romániában is átvette a német tulajdonú vállalatokat, és szovjet–román vegyesvállalatokat, szovromokat hozott létre. A többi megszállt országhoz hasonlóan, Romániában is a stratégiai szempontból fontos ágazatokban, ipari szektorokban került sor a szovromok létrehozására (SovromTransport[28], SovromPetrol, SovromBanc, SovromLemn, SovromMetal, SovromChim, Sovrom Construcții, SovromMetale Neferoase, SovromCărbune, SovromAsigurare). Romániában az első ilyen vállalatokat az ország természeti kincseinek kiaknázására hozták létre, később már az ipari jellegű beruházások domináltak. E vonatkozásban a szovjet–román viszony eltér a többi KGST országétól, hiszen itt román szempontból nem nyersanyagok importjáról, hanem romániai nyersanyagok szovjet exportjáról beszélhetünk.[29]

A Szovjetunió a német részesedés mellett a magyar vállalatokat, részvénycsomagokat is tulajdonába vette. Ez történt a Brassói Gumigyárral és a Magyar Vasútforgalmi Rt.-vel is. A

[26] Casa pentru Administrarea și Supravegherea Bunurilor Inamice – Ellenséges Javakat Kezelő és Felügyelő Pénztár.
[27] A témáról részletesen lásd: Tibori Szabó Zoltán: *Az erdélyi zsidóság identitástudatának alakulása 1945–1948 között a sajtó tükrében* c. disszertációját. A szerzők ezúton köszönetüket fejezik ki Tibori Szabó Zoltánnak, hogy kéziratban lévő munkáját elolvashatták.
[28] A tengerhajózással foglalkozó vegyesvállalatot elsőként alapították.
[29] *Magyar vagyon román kézen. A második világháború utáni magyar–román vagyonjogi vita, különös tekintettel a romániai magyar vállalatok, pénzintézetek kérdésére.* 45.

ujforum_59.qxp 12/14/2006 12:46 PM Page 35

nagyváradi Dreher–Haggenmacher Sörgyár és a Carmen Cipőgyár esetén a magyar részvények – még Budapest ostromakor – szovjet kézbe kerültek, de nem jóvátételként, hanem hadizsákmányként.

1953-tól folyamatosan csökkent a szovjet fél érdeklődése Románia természeti kincsei és iparosítása iránt, ennek egyik jele volt, hogy a szovromokba irányuló tőkeberuházások csökkentek, majd leálltak, míg végül 1956 szeptemberében valamennyi vegyesvállalat román tulajdonba került.[30]

Román vegyesvállalatok ezek után csak az úgynevezett „harmadik világban" – elsősorban Észak-Afrikában – működtek, igaz, ekkor a partner már nem a Szovjetunió, hanem valamely nyugat-európai állam volt.

Összegzés

A háború után a vesztesek által fizetett jóvátétel csupán a rövid távú szovjet igényeket tudta kielégíteni, ezért szükség volt egy perspektivikusabb elképzelésre, szervezetre. A szovjet vezetés gondolkodását és elképzeléseit alapvetően meghatározta a III. világháború kitörésétől való félelem és a hagyományos orosz/szovjet geopolitikai gondolkodás.[31]

Utóbbi már-már paranoiásan attól félt, hogy ellenségei, az USA és európai, valamint ázsiai szövetségesei 1945 után körbekerítik. Emiatt a szovjet határokat minél inkább kijjebb kellett tolni. Ez európai perspektívában azt jelentette, hogy a határoknak Moszkvától minél nyugatabbra kell húzódniuk. Sztálin a kelet-európai államokat egyfajta „pufferállamnak" vagy még inkább ütközőzónának[32] tekintette egy esetleges háborúban.

Összegzésként megállapíthatjuk azt is, hogy a szovjet érdekszféra országaiban hasonló gazdasági folyamatok zajlottak le a II. világháborút követően. A KGST megalakulásával ezen országok egységes gazdasági irányítás alá kerültek. A Szovjetunió kezdeti célja ezzel is a minél nagyobb befolyás megszerzése volt a megszállt országokban. Ez gazdasági szempontból elsősorban a stratégiai iparágakban való pozíciószerzést jelentette, azaz sorra születtek meg a szovjet vegyesvállalatok. Hosszú távon azonban a szovjeteknek egyszerűen nem érte meg a vegyesvállalatok fenntartása, illetve a rendszer minden olyantól való félelme, ami külföldi – még a szövetséges keleti országokkal szemben is –, kiirthatatlannak bizonyult.

[30] Dénes István: Román gazdaságstratégia. In: Dénes Judit – Dénes István: *Sepsiszentgyörgy Gazdaságának Stratégiai Fejlesztése.*

[31] Az elgondolás lényege, hogy egyrészt Oroszországnak/Szovjetuniónak léteznek természetesen határai; valamint hogy biztonsági megfontolásokból nyugati határait minél nyugatabbra kell tolnia. A témáról részletesen lásd: Zbigniew Brzezinski: *A nagy sakktábla.* Európa, 1999. 314.; Paul Kennedy: *A nagyhatalmak tündöklése és bukása (Gazdasági változások és katonai konfliktusok 1500–2000).* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. 640.

[32] Gondoljunk csak arra, hogy mi lett volna a Magyar Néphadsereg feladata egy esetleges háborúban!

ujforum_59.qxp 12/14/2006 12:46 PM Page 36

A szovjet pártvezér halála azonban megváltoztatta a történelem folyamát. Mindkét fél – az USA és a Szovjetunió is – elfogadta a másik létezését, illetve azt a tényt, hogy a másikkal együtt kell élni. Az is egyértelművé vált, hogy az európai status quo megváltoztatása egyik fél politikai – nem is beszélve a katonaiakról – terveiben sem szerepelt.

A szovjet vezetés így nem tartotta feltétlenül szükségesnek, hogy vegyesvállalatokon keresztül közvetlen is jelen legyen a különböző országokban, hiszen a KGST-n keresztül a gazdasági függés, illetve a Varsói Szerződésen keresztül a katonai ellenőrzés de facto egészen 1990-ig biztosítva volt.

Irodalomjegyzék

Berend T. Iván: *Terelőúton. Közép- és Kelet-Európa 1944–1990.* Budapest, Vincze Kiadó, 1999.
Berend T. Iván: *A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon 1945–1975.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1979.
Botos János: *A Magyar Nemzeti Bank története II. Az önálló jegybank 1924–48.* Budapest, Presscon, 1999.
Csuka Gyöngyi – Kovács Tamás: Az állam befolyásoló szerepe az 1948 után gazdasági társaságként továbbműködő vállalatok életében. In: *Tudás és versenyképesség pannon szemmel.* Veszprém, Pannon Egyetemi Kiadó, 2006. 279–284.
Dénes István: Román gazdaságstratégia. In: Dénes Judit – Dénes István: *Sepsiszentgyörgy Gazdaságának Stratégiai Fejlesztése.* Letöltés ideje: 2006. augusztus. 26.
Kornai János: *A gazdasági vezetés túlzott központosítása.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1957.
László József: *Jöjjön, aminek jönnie kell.* Lengyel vegyesvállalati törvénytervezet. *HVG*, 1986. február 13.
Magyar vagyon román kézen. A második világháború utáni magyar–román vagyonjogi vita, különös tekintettel a romániai magyar vállalatok, pénzintézetek kérdésére. Letöltés ideje: 2006. szeptember 12.
Miklós Gábor: ZX Spectrum Polski. Egy sikeres Polonia cég. *HVG*, 1985. június 8. 15.
Nemes Gábor: Csendes reneszánsz. NDK magánkereskedelem. *HVG*, 1985. december 21. 14–15.
Pető Iván – Szakács Sándor: *A magyar gazdaság négy évtizedes története I. 1945–1985.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985.
Pető Iván: Magyarország Közép-Európa gazdaságában 1945–1989. *História* 12., 1990/5–6., 50–54.
Szívós István – Uzoni Ödön: Vegyes vállalatok 1946 és 1954 között Magyarországon. In: *Fejlesztés és Finanszírozás*, 2005/1.
Vincze Gábor: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1953.* Letöltés ideje: 2006. szeptember 2.